

Kechwa Stories

**Nina Kinti-Moss &
Rosa Maria Masaquiza-Chango**

University of Kansas, 2012.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/> or send a letter to Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, USA.

Achqo Churanata Tarixkamanta

Xoq warmi achqomi ñanpi tarixka, xoq runa warmi churanata. Kay muchiko, wachka, bayetakuna, tupu, chumbi, anaqo, uxotakuna, tukuy tukuytami tarixka.

Tarixka k'ipaka, pay achqoka churaxpami puriguxka nin. Payka sumak kwitza tukuxpami purixka. Xina purijpimi xoq q'ari musu tupaxka, kay q'ari musuka, payta munaxkami kay warmita, sumak kaxkamanta.

Ña unitami maxiyarixpa puriguxka, payka sawaringapak munaxka.

Chay warmipix sawarinata munaxkami.

Xinami paykunaka sawaringapak rixkakuna, tukuy ayllukunawan, chay k'ipaka ñami tukuy mikungapak tiyarixkakuna.

Ña mikugujpimi, kay warmika, achqo tukuxka nin: Payka mana latupi mikuxkachu, axtawankarin anaqota paskaxpa chutachixka, chay jawapimi tullukunata kaxtungapak kallariixka ninmi, tukuy gintikuna rikujpi.

Chayta rikuxpami paypak kusaka mancharixka, chaymanta llakimi tukuxka "mana warmita sawarixkani, achqotami sawarixkani, tukuy qochketa, mikunata ñanpimi xitaxkani" nixpami llaki sakirixka.

Tukuy runakuna rikujpika, kay achqoka xoqllami tulluta amullixpaka ñanta katixpa maytachari rixka ninmi. Chaymantami Salasaca llaqtapika xoq yuyayta charinkuna, tarixka achqoman karaxka mikunatapix achqotapix xitarinami nixpa.

Tapuykuna:

1. Kay rimayka ima xuti kan?
2. Pitak chay churanataka tarirka?
3. Ima churanakunata tarirka?
4. Chay achqoka, ima xinatak purirka kay churanata tarixka k'ipaka?
5. Piwan tuparka kay k'ipaka?
6. Imatak tukurka kay ixkandik riksirixka k'ipaka?
7. Sawarixka k'ipaka imatak ruraxka?
8. Imatak nirka, kay q'arika, paypak warmimanta?
9. Ima xina achqoka mikuxka?
10. Mayta rixka kay achqoka?
11. Salasacakunaka, ima yuyayta charinkuna, kay tarixka achqomanta?

Achqo kirumanta

Ñawpa pacha runakunka, alli sinchi, sinchi kirukunatami charijkuna kaxka ninmi. Xina sinchi kirukunawanka jatun aycha tullukunata kaxtukllami kaxka ninmi. Tukuytami mikujkuna kaxka. Chay tullukunataka mana achqoman karaxkachu. Axtawankarin kay tullukunata achqoman karanataka, ñami kungarixkakuna. Chayta rikuxpami Jatun Apunchijka churaxka ninmi kay ginti charixka kirukunataka achqoman yallichixka ninmi. Chaymantami ñukanchik runakunaka jawalla kirukunata charinchik wakinkunakaran kiru illajkunami kan.

Tapuykuna:

1. Kay rimayka, ima xuti kan?
2. Ima xina ñawpa runakunaka kiruta charirka?
3. Runakunaka imatak mikujkuna karka?
4. Piman mana tulluta kararkakuna?
5. Pipak kiruta achqoman yallichixka?
6. Kunan p'unllakunaka ima xina kirukunata runakunaka charinchik?

Awaxkakunamanta

Ñawpa pachapika, kay tukuy runakunami mana awaxpa churajkuna kaxka. Axtawankarin Salasaca runakunaka llingu millmata rutuxpaka ukunpi churarijllakunami kaxka, nin. Xina churarijpika kay churanaka mana unay pachapi tukurij kaxkachu. Chay millmaka wayrapimi tukurixka. Chay poncho, bayeta, anaqo tukuymi wayrapi tukurixka. Imata apajpi, imata mikllikpix tukuymi pambaman yallixka. Chayta rikuxpami, kay salasaca warmikunaka nixka Kaxna: millmaka mana alli kanchu, axtawankarin tursixpa rikuxun. Xinami chay warmikunaka tursixpa rikuxkakuna. Q'arikunaka puchkata awaxkami, chaypimi, ña churanakunaka sinchi tukuxka,. Xinami Salasaca llaqtapika, tukuy churanakunapak kay llingu millmata puchkay, away kallarijkkakuna. Chaymantami kunan pachakaman kaxna sumak churankunata awankuna.

Tapuykuna:

1. Kay rimayka ima xuti kan?
2. Ñawpa runakunaka millmata puchkarkakunachu?
3. Imamanta awangapak yacharkakuna?
4. Millmata churanaka allichu karka?
5. Pitak millmata tursiy kallarijka
6. Mayjan llaqtapi runakunaka puchkankuna, awankuna?

Killasapa Misimanta

Ñawpa, pachapika tukuy wiwakunami rimajkuna kaxka nin. Xinaxpami xoq yuyik mama, xoq misita charixka ninmi, imallakunatapix rurachun. Chay misipak xutika kuxillumu kaxka.

Yuyik mamaka kaxnami chay misitaka nixka:

Yuyik mama: Miskiku, misiku riy yakuta p'undupi aparimungui.

Misi: Misika nixkami, mana, yaku p'undurku p'akirixpa ñukata lapukyachinga.

Yuyik mama: misiku, misiku, riy ninata yanungapak katichingui.

Misi: Misika nixkami. Mana, ninarku katirixpa ñuka barbitasta rupachinga.

Yuyik mama: Nixkami, riy yantata tandachimungui.

Misi: Misika nixkami, mana, yantarku ñawipi tuksixpa tuqyachinga.

Yuyik mama: Misiku, cebada kanchata rumipi kutuxpa machkata rurapay.

Misi: Misika nixkami, mana, chay rumirku ñuka makita jutuqkinga.

Yuyik mama: Nixkami, riy wagraman k'iwata p'itimungui.

Misi: Misika nixkami, mana, kay jatun usisruku ñuka makita kuchunga.

Yuyak mama: Nixkami, misiku misiku riy wagra yuntawan yapungui.

Misi: Misika nixkami, mana, wagrakuna ñukata saruxpa chunchullikunata lluxqichinga. Xinaka, nimata mana uyajpimi, kay yuyik, yuyik mamaka nixka:

Killa sapa misimi kangui, nimata mana rurana munanguinchi. Ima xinatak kawsangui? Xinaka kunanka riy aychata yanungapak p'itimungui. Pay misika chayta uyaxpaka, nixkami. Ari, ñuka mamaku chaytaka rurana munanimi. Ñami aychata p'itimugrini, chaytaka ruraxami nixkami. Chaymantaka axtawankarin tukuy aychatami p'itixpa mikuxka nin.

Tapuykuna:

1. Kay rimayka, ima xuti kan?
2. Pitak kay misitaka charirka?
3. Kay misika, ima xuti kan?
4. Kay wiwakunaka, ñawpa pachaka, ima xina karka?
5. Imapak yuyik mamaka kay misitaka charirka?
6. Kay misika yakuta apamuy nijpika. Imatak kutichirka?
7. Yuntawan yapuy nijpika, misika, imatak nirka?
8. Yuyik mamaka kuxichu karka?
9. Misika yuyik mamata yanaparkachu?
10. Imatak kay misika tukurinapika rurarka?

K'uchi Michinamanta

Exqe wawakunami k'uchita michixpa purijkuna kaxka. Xina michixpa purigujpimi warmi k'uchika chungapichka k'uchita wachaxka, kay wawakunaka may kuxillami michixpa, purijkuna kaxka.

Chaxna purigujpimi pichka k'uchika unguxpa wañuxka, chaymanta llakimi purixkakuna k'uchi wañujpi.

Chaymantaka chungak'uchimi puchuxka, chaykunatami kutin sapan p'unlla michixpa purixkakuna, xina purigujpimi, ña jatun k'uchikuna tukuxka.

Xoq p'unlla wawakuna manarak wasimanta michingapak rijpi, taytamamaka ñami k'atungapak apaxpa rixka, kay chungak'uchikunataka llaqtapimi k'atuxka.

Ña pay wamrakuna kinllaman rijpika, ñami k'uchikunaka illaxka, chayta rikuxpaka paykunaka llakimi sakirixkakuna tukuyta k'atujpi. Taytamamaka tukuy k'uchikunatami k'atuxka.

Tapuykuna:

1. Kay rimayka, ima xuti kan?
2. Maxna marakuna michixpa purirka?
3. Imata michijkuna karka?
4. Maxna k'uchikunata mama k'uchika wacharka?
5. Imamanta kay k'uchikunaka wañurka?
6. Maxna k'uchikuna wañurka?
7. Maxna k'uchikuna sakirirka?
8. Ima tukurka kay puchuxka k'uchikuna?
9. Maypi k'uchikunataka k'aturka?
10. Pitak k'uchikunataka k'atungapak rirka?

Puñuysiki urqomanta

Ñawpa pachapika Jatun Apunchijka churaxka ninmi tukuy urqokuna, yurakuna, sachakuna, yakukuna achpakuna rimajta. Xinalladik tandanakuchun. Xinajpika xoq p'unllaka Jatun Apunchijka kayaxka ninmi tukuy Salasaca kirinpi tiyaj urqokunata.

Chay urqokunami kaxka: Teligote Urqo, Chumaki Urqo, Niton Urqo, Wambalo urqo, Patate urqo, kay Salasakamantaka Katitawa Urqo, paykunata Apunchikka tutamanta xamuchun nixka.

Chay urqokunaka kaparinakuymi rixkakuna ninmi yakuta chaskingapak, kay Salasacamanta Katitawa urqoka puñuxpami sakirixka nin. Ña tukuy urqokunami yakuta japixpa xamuguxka ninmi. Chay k'ipaxi chayaxka kay puñuysiki urqoka, xinaka ñami yakutaka karaxpa tukuchixka nin.

Apunchijka yakuta rakixpa, tukuchixkami, chay puñuysiki urqokunaka yaku illajmi sakirixka.

Tapuykuna:

1. Kay rimayka ima xuti kan?
2. Ima xina kaxka ñawpa pachapi kay urqokunaka?
3. Pitak kayaxka kay urqokunata?
4. Imapak kayarka?
5. Ima xuti urqokunata Apunchikka kayarka?
6. Kay Salasaca urqoka Ima xuti karka?
7. Imamanta kay urqoka yaku illaj sakirirka?